

MENÂKIBU'L-ÂRİFİN'DE ERZURUM

PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY *

Öz

Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, ailesi, halifeleri ve kısaca Mevlevilik hakkında kaleme alınmış en önemli eserlerden biri, Ahmed Eflâkî'nin Menâkıbu'l-ârifîn adlı kitabıdır. Eflâkî, Moğol hükümdarı Keygatu ile beraber 690 (1291) yılında Konya'ya gelmiş, Sultan Veled'i (ö. 1312) ziyaret etmiş ve bu gelişle birlikte bir daha ülkesine dönmeyip 761'de (1360) Konya'da vefat etmiştir. Eflâkî, şeyhi Ulu Ârif Çelebi'nin isteği üzerine Mevlâna, halifeleri, Sultan Veled ve çocukları hakkında Farsça bir eser yazmaya başlamış ve eserini 754'te (1353) bitirerek ona Menâkıbu'l-ârifîn adını vermiştir. O, şeyhi Ulu Ârif Çelebi ile birlikte Anadolu'da gitmedik şehir ve belde bırakmamış; hatta bugünkü İran ülkesinde birçok şehri de gezmiştir. Eflâkî, adı geçen eserinde gittiği, gezdiği ve gördüğü şehir ve beldelerde tarihî açıdan önemli bilgiler de vermiştir. Bu makalede Menâkıbu'l-ârifîn'de Erzurum ve Erzurum halkıyla ilgili verilen bilgiler sade ve anlaşılır bir dille aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Eflâkî, Menâkıbu'l-ârifîn, Erzurum, Erzurum Halkı.

ABSTRACT

The book of Ahmed Eflâkî's *Menâkbu'l-ârifîn* is one of the most important monuments collected about the Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, family, caliphs and Mevlevi order. Eflaki came to Konya in 690 (1291) along with the Mongol ruler Keygatu, visited Sultan Veled (d. 1312) and died in

*PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Email: veyis0065@hotmail.com; drveyis@atauni.edu.tr.

Konya in 761 (1360) without of returning to his homeland. Eflaki started to write a Persian work about Mevlânâ, Caliphs, Sultan Veled and his children upon the request of Sheykh Ulu Çelebi and gave his name to Menâkibâ'l-Ârifîn by finishing his work in 754 (1353). He visited most of the cities in Anatolia and Iran with Sheykh Ulu Çelebi. Eflaki also gave important information from the historical point of view in the cities and borders he visited. In this article, the information given about the people of Erzurum and Erzurum in *Menâkbu'l-ârifîn* is conveyed to a simple and understandable language.

Keywords: Ahmad Aflâkî, Manakib al-Arefin, Erzurum, People of Erzurum.

چکیده

کتاب *مناقب العارفین احمد افلاکی* از مهمترین اثرهایی می باشد که در مورد مولانا جلال الدین رومی، خانواده اش، خلفا و به بیان مختصر در مورد طریقت مولویه نگاشته شده است. افلاکی همزمان با حاکم مغل کیگاتو در سال ۶۹۰ (۱۲۹۱) به قونیه آمده است. سلطان ولد (۱۳۱۲) را زیارت کرده است و با این آمدنش دو باره به وطن خویش باز نگشته است و در سال ۷۶۱ (۱۳۶۰) در قونیه درگذشته است. افلاکی به درخواست شیخ اولو عارف چلبی کتابی فارسی در خصوص مولوی، خلفایش، سلطان ولد و نوادگانش به رشته تحریر درآورده و در سال ۷۵۴ (۱۳۵۳) به پایان رسانده و عنوان *مناقب العارفین* را به آن داده است. او همراه با شیخ اولو عارف چلبی تمامی شهرها و مناطق آناتولی را گشته است. حتی بسیاری از شهرهای ایران را نیز گشته است. افلاکی در اثر فوق الذکر خویش اطلاعاتی در خصوص شهرها و مناطقی که دیده است را بازگو کرده است. در این مقاله اطلاعاتی که در کتاب *مناقب العارفین* در خصوص ارزروم و مردم آن داده شده است به زبان ساده نوشته شده است.

کلید واژه ها: احمد افلاکی، *مناقب العارفین*، ارزروم، مردم ارزروم

GİRİŞ

1071 yılında Sultan Alparslan'ın Malazgirt zaferinden sonra üç dört yıl içinde Anadolu'nun büyük bir kısmı Selçuklular tarafından fethedilmiştir. Arslan Yabgu'nun torunu Kutalmış oğlu Süleyman Şah, 467'de (1075) İznik'i başkent yaparak Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuş ve I. Kılıçarslan zamanında, İznik'in Haçlı ordusu tarafından kuşatılmasıyla da 469 (1097) yılında Konya devlet merkezi yapılmıştır. Özellikle I. Alâeddin Keykubad devri Anadolu Selçukluları tarihinin altın devridir. Bu dönemde yapılan fetihler sonucunda devletin sınırları, Marmara bölgesi hariç bugünkü Türkiye sınırlarına ulaşmış; iç ve dış ticaret gelişmiş, güvenlik sağlanıp siyasi istikrar da temin edilmiştir. Bu arada doğuda Moğol saldırısı baş göstermiş ve Moğol saldırısından kaçan birçok Fars ve Türk asıllı şair, yazar ve bilim adamı Anadolu'ya gelip yerleşmiş; bazıları Selçuklu sarayında, bazıları ise tekke ve hankahlarda yaşamış ve çoğunlukla Farsça eserler kaleme almışlardır.¹

Bu dönemde, Evhadüddin-i Kirmânî (561-635/1166-1237), Mevlâna Celâleddin-i Rûmî (604-672/1207-1273), Kânî-yi Tûsî, Fahrüddin-i Irâkî (610-688/1213-1289), Sadr-i Konevî (ö. 694/1294), Seyf-i Fergânî (ö. 705/1305 sonrası), Nâsır-ı Sîvâsî, Kemâleddin Hubeş-i Tiflîsî (ö. 579/1183), Muhammed-i Râvendî, Gâzî el-Malatyavî, İbn-i Bîbî (ö. 684/1285), Kerîmeddin Mahmûd-i Aksarâyî gibi daha birçok şair, yazar, müderris, fakih, bilim adamı, münşi ve tarihçi Anadolu'ya gelip yerleşmiş ve birçok değerli eser vücuda getirmişlerdir. Bunlardan biri de Mevlâna ve Mevlevî halifelerinin menkıbelerinin anlatıldığı, hatta içinde Anadolu şehirleri, beyleri, emirleri ve diğer ileri gelenleri hakkında bilgilerin de verildiği *Menâkıbu'l-ârifin* adlı kitabın sahibi, XIII. yüzyılın ikinci yarısında doğup XIV. yüzyılın ikinci yarısından sonra vefat etmiş olan Ahmed Eflâkî'dir.

AHMED EFLÂKÎ

Büyük sûfî ve şair Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, ailesi, halifeleri ve tarihati hakkında bilgi veren başlıca kaynaklardan biri sayılan *Menâkıbu'l-*

¹ Değirmençay, Veyis, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013, s. 4-5.

ârifin adlı eserin yazarı Ahmed Eflâkî'nin adı, doğum yeri, doğum tarihi ve ailesi hakkında adı geçen eseri dışında eski kaynaklarda bir bilgi yoktur.

Eflâkî, muhtemelen 659/1260'lı yıllarda veya bu tarihten birkaç yıl önce veya sonra doğmuştur; çünkü o, Moğol hükümdarı Keygatu ile beraber 690 (1291) yılında Konya'ya gelmiş, Sultan Veled'i (ö. 1312) ziyaret etmiş, bu gelişle birlikte bir daha ülkesine dönmemiş ve 761'de (1360) Konya'da vefat etmiştir. Adı Ahmed'dir; astronomi ilmiyle uğraştığı için daha çok Eflâkî nisbesiyle meşhur olmuş; Sultan Veled'in oğlu Ulu Ârif Çelebi'ye (ö. 719/1320) intisap ettikten sonra Ârifî nisbesi ile tanınmıştır.

Eflâkî, Ulu Ârif Çelebi'nin Azerbaycan ve Anadolu'da yaptığı birçok seyahatinde ona eşlik etmiş, her zaman onunla birlikte olmuş, ömrünün sonuna kadar da Anadolu'da kalmıştır. O, tahsilinin önemli bir kısmını doğduğu ülkede tamamlamış; ayrıca Konya'da Sirâceddin Mesnevîhan, Abdülmümin Tokadî ve Nizâmeddin Erzincânî'den de dersler almıştır.

Eflâkî'nin babası, Özbek Han'ın (712-741/1312-1340) ülkesinde Saray şehrinde vefat etmiş ve kendisine büyük bir servet bırakmıştır. Eflâkî, miras kalan mallarla babasının kitaplarını almak için Saray şehrine gitmek istemiş; ancak şeyhi Ulu Ârif Çelebi izin vermediği için bu isteğini gerçekleştirememiştir. Eflâkî, Şîilerin etkisinde kalan İlhanlı hükümdarı Hudabende (Herbende)'yi ziyarete giden Ulu Ârif Çelebi ile birlikte 716'da (1317) Sultaniye şehrine gitmiş; yolda şeyhiyle birlikte Kayseri, Sivas, Bayburt, Erzurum, Ahlat ve Tebriz'e uğramış; dönüşte Ladik (Denizli) şehrine, oradan Kütahya'ya gitmiştir. Menâkıbu'l-ârifîn'deki anlatımlarına göre şeyhi ile birlikte Anadolu'da gitmedik şehir ve belde bırakmamıştır.

Eflâkî, Ulu Ârif Çelebi'nin isteği üzerine Mevlâna ve halifeleri, Sultan Veled ve çocukları hakkında Farsça bir eser yazmaya başlamış ve bu eserini 754'te (1353) bitirmiş ve ona Menâkıbu'l-ârifîn adını vermiştir. Eser Tahsin Yazıcı tarafından tenkitli metni (Ankara 1976) ve çevirisi yapıp (İstanbul 1986) metni ve çevirisi ayrı ayrı yayımlanmıştır.

Eflakî, şeyhi Ulu Ârif Çelebi'nin vefatından sonra, oğlu Âbid Çelebi'ye intisap etmiş, onun hizmetinde bazı seyahatlere katılmış; onun ölümünden sonra da sırasıyla Vâcid, Şehzâde ve Emîr Âdil çelebilere intisap etmiştir. Eflakî, 30 Receb 761'de (16 Haziran 1360) Konya'da vefat etmiştir; Türbe civarında medfundur.

Eflâkî'nin adı geçen eseri dışında dört adet Türkçe gazeli ve şeyhi Ulu Ârif Çelebi'nin vefatında söylediği Farsça iki rubaisi ile 5 beyitlik bir natı vardır. Bunlar, Kilisli Rifat, Veled Çelebi ve Feridun Nâfiz Uzluk tarafından yayımlanmıştır.²

Ahmed Eflâkî, *Menâkibu'l-ârifin* adlı eserinde VII. (XIII) yüzyılda ve VIII. (XIV) yüzyılın ilk çeyreğinde Erzurum şehri ve halkı ile ilgili bazı bilgiler aktarmıştır. Bunlar:

1. ALÂEDDİN KEYKUBAD VE CELÂLEDDİN HARİZMŞAH ERZURUM'DA

Anadolu Selçuklu hükümdarı Sultan Alâeddin, Celâleddin Harizmşah'ın Anadolu'ya doğru geldiği haberini alır; hemen şeyhi Baha Veled'in türbesini ziyaret eder, huzurunda ağlar, ondan yardım ve himmet dileyerek Harizmşah'ı karşılamaya hazırlanır. Harizmşah'ın ordusu Erzurum hududuna ulaşmıştır. Bir gece Sultan Alâeddin, elbisesini değiştirip dağlanmamış, rüzgâr gibi giden atlar seçer ve dağ yolundan giderek birkaç Türk ile birlikte Harizm askerlerine katılır. Harizm emirleri onların kim olduklarını sorup soruştururlar. Onlar da: "Biz bu diyarın Türklerindemiz. Erzurum'un dağ nahiyelerinde bulunuyoruz. Bizim atalarımız Ceyhun nehri civarındandı. Birkaç yıldır Sultan Keybubad bizden yüz çevirip bizi müşkül duruma sokmuştur. Daima Tanrı'nın yardımına mazhar olan Harizm askerinin gelmesini bekliyoruz; belki, bunlar sayesinde onun zulmünden kurtulabiliriz." derler. Bu olay Harizmşah'a bildirilince çok sevinir ve bunu hayra yorar. Harizmşah emir buyurur, özel bir sofraya kurulur. Emirlerden, vezirlerden, haslar ve devlet erkânından her biri sofrada yerini alır. Kabul töreni tertip edilir ve misafirler huzura getirilir. Misafirler, sultanın önünde baş koyarlar ve onun bu tertip ve törenini tam manasıyla seyrederek. Getirdikleri atları da onlara verirler. Sultan, misafirlere iltifat eder, hilatler giydirerek güzel vaatlerde bulunur. Misafirlere bir çadır ta-

² Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri* (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1986, I, 9-11; Ahmed Eflâkî, *Menâkib al-Ârifin* (tsh. Tahsin Yazıcı), Ankara 1976, I, 8-11; Tahsin Yazıcı, "Ahmed Eflâkî", *DİA*, İstanbul 1989, II, 62; Tavukçu, O. Kemal, "14. Yy. Mevlevî Şairlerinden Ahmed Eflâkî Dede'nin Bilinmeyen İki Şiiri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19, s. 95-107; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, s. 38-39.

yin edip ulufe bağlarlar. O gece Harizmşah, "Sultan Alâeddin'in ülkelere, her nereden geçtimse bütün halk ondan razı idi. Bu birkaç Türk ondan neden şikâyet ettiler? Alâeddin'in de bu taraflara geldiği duyuluyor, hilekârlıkta ve gece harekâtında eşi benzeri yoktur. Bu Türkler onun casusu olmasınlar. Durumu daha iyi tetkik etmek lâzımdır, zira şüphe ihtiyattır" diyerek Erzurum meliki Mugîseddin'i yanına çağırır, onunla bu hususta görüşüp "Yarın bunların durumunu inceleyelim" der. Sultan Alâeddin de hemen o gece rüyasında: Bahâ Veled'in gelip kendisine "Kalk! Hemen atna bin, uyku zamanı mıdır?" dediğini görür. Uyandığı vakit kendi kendine "Yarın da seyredelim de sonra gideriz" diyerek tekrar uykuya dalar. Bahâ Veled hazretlerini yine rüyasında görür. Bahâ Veled tahtın üzerine çıkıp onun göğsüne vurarak: "Ne uyuyorsun?" der. Alâeddin, Bahâ Veled'in heybetinden uyanır; bütün vücudu titremeye başlar. Adamlarını da uyandırır. Gece yarısı atları eyerleyip yola çıkarlar. Gece sona erdiği vakit, Harizmşah "Biz bugün onların durumunu inceleyinceye kadar emirlerden birkaç kişi onların çadırının etrafına göz kulak olsunlar" diye emir verir. Fakat sabah olunca hepsinin gitmiş olduğunu görürler. Bunu Harizmşah'a bildirirler. Harizmşah, bunları takip için iki üç bin yiğit süvari yola çıkarır, kendisi de bunların arkasından atna binip gider. Sultan Alâeddin, arkasına baktığı vakit bir ordunun kaldırdığı tozların havaya yükseldiğini görür. Bunun üzerine atını doludizgin sürerek kendi ordusuna ulaşır. Harizmliler de hiçbir şey elde edemedi dönüp giderler. Sultan Alâeddin askerlerine birçok hediye ve para verip: "Tanrı'nın yardımı ve Bahâ Veled hazretlerinin himmeti ile biz kuvvetlenmişiz ve galibiz" buyurur. Erzincan'ın Yassı Çimen mevkiine askerini yerleştirir. Harizmşah'la birkaç gün muharebe yaparlar. Beşinci günü birdenbire Tanrı erlerinin kuvvetli nefeslerinden bir yardım ve zafer rüzgârı eser, Rum askerleri tarafındaki toz ve toprağı havaya kaldırarak Hârizm askerinin üzerine saçar. Sultan hazretleri "Attığın vakit sen atmadın, fakat Allah attı" (*Kur'ân-ı Kerîm*, 8 Enfâl 17) ayetinin işaret ettiği veçhile "bu yüzler kararsın" dedi. "Güç yetmediği şeyden kaçmak peygamberlerin âdetlerindedir" hadisinin korkusu da düşmanların kalbine çöker. Nihayet Allah'ın yardımı ile sultanın ordusu galip gelir, askerleri zafer ve saadete kavuşurlar.³

³ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, 112-114; Ahmed Eflâkî, *Menâkib al-Ârifîn* (tsh. Tahsin Yazıcı), Ankara 1980, I, 49-52 (Farsça).

2. ŞEMS-İ TEBRİZİ'NİN ERZURUM'DA HOCALIK YAPMASI

Şems-i Tebrizî hazretleri, Erzurum'a gelmiş ve bu şehirde bir ya da birkaç ay kalarak mektep hocalığı yapmıştır. Şems, Erzurum melikinin çok aptal ve unutkan olan, bütün hocaların aptallığından aciz kaldıkları; bir yılda Kur'an'ın bir cüzünü bile öğretemedikleri çocuğunu bir ay içinde hafız yapmış; ona okuma ve yazmanın yanında birçok latif ve zarif şeyler öğretmiştir.

Erzurum'da itibarlı bir meliğin son derece güzel ve olgun bir çocuğu vardır. Fakat çok aptal ve unuttandır. Bütün eğitimciler onun aptallığından dolayı ona bir şey öğretmezler. Öyleki, bir yılda Kur'an'ın bir cüz'ünü bile öğrenemez. Erzurum meliki kalkıp Mevlâna Şemseddin hazretlerinin yanına gelir ve oğlunun halini arz eder. Mevlâna Şemseddin, "Tanrı'nın yardımı ile ben onu bir ayda hafız yaparım" der. Bunun üzerine çocuğu kendisine teslim ederler. Çocuk günde bir cüz ezberler. Bir ay içinde Kur'an'ı tamamıyla ezberleyip yazı yazmaya da başlar; ayrıca birçok latif ve zarif şeyler öğrenir, faydalar elde eder. Bunun üzerine melik, karısı, hizmetçileri ve maiyeti, akraba ve dostları Mevlâna Şemseddin'in kulu ve müridi olurlar. Çocuk tam bir içtenlikle Mevlâna Şemseddin'in âşığı olur. Bundan sonra Şems, kendisini anladıklarını ve veliliğinin şöhret bulduğunu öğrendiği an hemen gözden kaybolup Anadolu'nun içlerine doğru hareket eder. Şems, konakladığı her yerde binlerce keramet ve olağanüstü şey gösterir, tanınacağını anlayınca hemen yola çıkar o beldeyi terk edermiş.

Şiir:

Aşk kendinde misk kokusu olduğu için rüsva olur (etrafa yayılır),

Miskin sonunda rüsva olmaktan başka çaresi yoktur.⁴

3. SİVAS'TA ERZURUMLU HOCA

Sivas'ta kendisine uyanların, kendisini bu âlemin kutbu, Âdem'in sırrı gördükleri, acayip hallerinin olduğunu söyledikleri, mugayyebattan haber veren ve verdiği haberlerin çoğu çıkan Erzurumlu bir hoca vardır. Bu

⁴ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, 101; Ahmed Eflâkî, *Menâkib al-Ârifin*, II, 693-694.

hoca, kılık kıyafeti perişan, karmakarışık, külhan dumanından kararmış, el ve ayak tırnakları son derece uzamış, mavi gözleri üzerine yazı yazılmak üzere hazırlanmış parlak deriden daha fazla parlayan; halkın önünde başını önüne eğmiş ufak taşlarla oyun oynayan, herkese önemsiz şeyler söyleyip gevezelik eden, aşağı tabakadan insanların önünde baş koydukları; önüne konulan yemeklerin, helvaların ve meyvelerin her birinden yiyip oradakilere atan meczup bir zattır.

Ulu Ârif Çelebi'ye göre onun bu hali *Kur'an*'da "Şeytanlar sizinle mücadele etmek için dostlarına vahiy ve ilhamda bulunurlar (*Kur'an-ı Kerîm*, 6 En'am 121)" ayetinde buyrulduğu gibi şeytanî vahiy üzerine kurulmuş bir hâldir. Nitekim melekler vasıtasıyla gelen vahiy peygamberlere, kalbe ait vahiy ve ilham da velilere mahsustur. Avam takımı gerçeği gerçek olmayandan, doğruyu yalandan ayırt edemez.

Ulu Ârif Çelebi hazretleri Sivas şehrinde bir büyüğün semasından çıkmış, arkadaşlarının zaviyesine giderken yolda bir kalabalığa rastlar. Orada sayısız halk toplanmıştır. Birinin ortada başını önüne eğmiş ufak taşlarla oyun oynadığını, herkese önemsiz şeyler söyleyip gevezelik ettiğini, etrafına konulan yemeklerin, helvaların ve meyvelerin her birinden yediğini ve oradakilere attığını; aşağı tabakadan insanların onun önünde baş koyduklarını görür. Bu zat, kılık kıyafeti perişan, karmakarışık, külhan dumanından kararmış, el ve ayak tırnakları son derece uzamış, mavi gözleri üzerine yazı yazılmak üzere hazırlanmış parlak deriden daha fazla parlayan bir adamdır. Çelebi, "Bu ne biçim adamdır?" diye sorar. Ona uyanlardan biri, "Bu âlemin kutbu, Âdem'in sırrı olan Erzurumlu hocadır" diye cevap verir. Onun acayip halleri olduğunu söylerler. Şöyle ki o süflî, mugayyebattan haber verir ve verdiği haberlerin çoğu çıkarmış. Onun bu hâli *Kur'an*'da "Şeytanlar sizinle mücadele etmek için dostlarına vahiy ve ilhamda bulunurlar (*Kur'an-ı Kerîm*, 6 En'am 121)" ayetinde buyrulduğu gibi şeytanî vahiy üzerine kurulmuştur. Nitekim melekler vasıtasıyla gelen vahiy peygamberlere, kalbe ait vahiy ve ilhamda velilere mahsustur. Avam takımı gerçeği, gerçek olmayandan, doğruyu yalandan ayırt edemez.

İşin gerçeği şudur ki veliyi veli bilir ve kutbu da kutup tanır; âlimi âlim anlar, ârifi de ârif tarif eder. Fazilet ehlini yalnız fazilet sahipleri bilir.

“Onlar hayvanlar gibi, hatta onlardan daha sapıktırlar (Kur’ân-ı Kerîm, 25 Furkan 46) ayetinde buyrulduğu gibi haşarat kabilinden olan insanların hepsi peygamberlerin ve velilerin taklitçisi olmuşlardır. Onlar, anlayışlı iç nazarları ve aydınlatıcı zamirleri olmadığı için doğrudur ümidiyle her gerçek olmayan boş şeye inanırlar. Dış kerametlerle ve şeytanın aldatmasıyla gururlanırlar; fakat halk, bu insanların muamelesinin şeytanla olduğunu, ruhlar âleminde ve levhaların sırrından habersiz bulduklarını, Muhammed’e uyma yolundan uzak düştüklerini bilmez. Onlarda gözüken kerametler de talihsizleri yoldan çıkarmak içindir; eşya zıddı ile meydana çıkar. Velilerde görülen temiz kerametler ise Tanrı’dan korkan ruhlarla doğru yolu göstermek içindir. “İnsanlar onun ilminden onun istediğinden başkasını kavrayamazlar” (Kur’ân-ı Kerîm, 2 Bakara 256).

Çelebi hazretleri bu adama âlemin kutbu dediklerini görünce velilik gayretinden kendini tutamayıp attan iner ve o kalabalık arasına girer. O şaşkın adamın ensesine şiddetli üç tokat vurur. O kadar kuvvetli vurur ki adamın alını yere çarpar. Daha sonra Çelebi, “tasını tarağını topla” diye bağırır. Bunun üzerine Sivas’ın rintleri ve kötü düşüncelerle dolu aşağı tabakadan halk her taraftan atılırlar, büyük bir karışıklık olur ve bir anda Sivas şehri birbirine karışır. Kılıçları ve bıçakları çekerek Çelebi’yi ortaya alırlar. Diğer taraftan da Konya ve Kayseri rintleri ve Arap Noyan’ın askerleri atlara binerek halkı öldürmeyi kararlaştırırlar. Bir kıyamettir kopar. O zaman Samagar Noyan’ın oğlu Arap Noyan Sivas şehrinin hâkimi ve Çelebi’nin candan mürididir. Ahi Muhammed Divane de hayattadır. Ahi Muhammed Divane, bütün ahiler ve büyüklerle ilerleyerek halkı birbirinden ayırır; sonra “Çelebi Ârif hazretlerinin insanların padişahzadesi ve Mevlâna’nın şimdiki sırrı ve abdalın kutbu olduğunu biliniz. Bizim Erzurumlu şeyh de sizin gözünüze göre Rum abdalları cümlesindedir ve şehrin sakinlerindedir. Bu kadar yıl da mezbelelerde ve külhanlarda bulunmuştur. Şimdi bu ulu kişi büyük bir gayret sebebiyle ona el kaldırdı, onun yolunu kesip “tasını tarağını topla” buyurdu. O halde şimdi size düşen neticenin ne olacağını uzaktan seyretmek ve kollamaktır. Bakalım bundan ne çıkar?” der. Bunun üzerine Çelebi hazretleri o heyecan içinde hemen Tokat’a hareket eder. Yedinci günde Erzurumlu şeyh varlık âleminde yokluk âlemine geçer.⁵

⁵ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, 180-182; Ahmed Eflâkî, *Menâkib al-Ârifin*, II, 852-856.

Bu olayın devamında Çelebi hazretleri uğurla Konya'ya ulaşıp Veled hazretlerinin elini öpmekle şeref bulup baş koyunca Veled, "Ârif, o biçare felek çarpmış ve serseme hangi elinle vurdun? Ver de onu öpeyim" demiş ve mübarek gözlerini öpüp aferinlerde bulunup "Tanrıya yemin ederim ki Tanrı'ya yemin ederim ki eğer bizim Ârif'in hiçbir kerameti ve menzili olmasa bu ona kâfidir. Çünkü o, o sersemin ensesine vurdu, onu sapıklık âleminden kurtardı, yolunu şaşırılmış halkı da doğru yola getirdi" buyurmuştur.

*Zalim öldü, bu dünya dirildi. Her biri yeniden Tanrı'nın kulu oldu.*⁶

4. ULU ÂRİF ÇELEBİ BAYBURT, ERZURUM VE MÜLHAKATININ HÂKİMİ HOCA YAKUT'UN KONUĞU OLUR

Sultan Veled, oğlu Ulu Ârif Çelebi'yi İlhanlı hükümdarı Herbende'ye yani Olcaytu Han'a (703-716/1304-1316) öğüt vermesi, Şiîlerin ve Rafizîlerin mezhebinden men etmesi için Sultaniye'ye gönderir. Çelebi yol hazırlığına başladığında Sultan Veled vefat eder; ancak vefat etmeden "Ârif, Herbende Han'ı ihmal etme!" diye vasiyet eder. Neticede Ârif Çelebi, 715 (1315) tarihinde birkaç dostuyla birlikte Han'ın yanına gitmek üzere yola çıkar. Bayburt şehrine ulaşınca halifelerinden Bayburtlu Ahi Ahmed'in makamında birkaç gün konaklar.

Ramazan ayında (18 Şaban-29 Ramazan 716/17 Kasım-15 Aralık 1316'da) orada bulunur. Birdenbire Bayburt, Erzurum ili ve buralara bağlı yerlere egemen olan Hoca Yakut kapıdan içeri girer. Çelebi hazretlerinin elini öptükten sonra onu kendi köyüne davet eder. Çelebi bu daveti kabul eder, bütün arkadaşlarıyla birlikte gider ve çok yüksek bir sarayda konaklar. O günü büyük bir toplantı ve sema olur. Çelebi hazretleri ertesi gece yani Ramazan bayramının arefesi (29 Ramazan 716/15 Aralık 1316) semanın hareketli anında Hoca Yakut'u bir kenara çekerek "Boş bulunma, sizin padişahınız Olcaytu Han ölmüştür. Fakat bizim padişahımız hay ve kayyumdur (diridir, ezelî ve ebedîdir, zatı ile ayaktadır). Onun saltanatı kay-

⁶ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, 182; Ahmed Eflâkî, *Menâkib al-Ârifin*, II, 856.

bolmaz. Şimdi senin için yapılacak şey Tanrı'nın dergâhının etrafını dolaşmak, yaratığın hizmetinden yaratanın hizmetine geçmek, beka mülkünü ve baki olan padişahı istemektir" der ve şu rubaiyi okur:

*Dünyada ister padişah ister emir olsun,
(Hepsi Allah'ın) emrine bağlı ve takdirine mutidir.
Aman sen âşık ol ve ölümden kurtul;
Çünkü onlar ölürler; ama âşıklar ölmez!*

Bunun üzerine Hoca Yakut, bu haberin dehşetinden sersemleşir. Baş koyup bu hali sorar. Çelebi, "Ben bilmiyorum. Gayb âleminden bize böyle gösterdiler" der. Hoca Yakut baş koyup o kadar hizmetlerde bulunur ki anlatılamaz.⁷

5. ULU ÂRİF ÇELEBİ VE PAŞA HATUN

Ârif Çelebi, bir müddet Erzurum'da kalmış ve İlhanlı hükümdarı Keygatu/Geyhatu'nun Karısı, sevgilisi Paşa Hatun ile muhtemelen bir aşk hayatı yaşamıştır. Bu aşkı zamanın ulularından, dünyanın ünlü erlerinden, halifelerin örneği Bayburtlu Ahi Emir Ahmed rivayet etmiş ve Ahmed Eflâkî de Menâkibu'l-ârifin'inde kaleme almıştır.

Olayın kahramanlarından Ârif Çelebi, Sultan Veled'in oğlu ve Mevlâna'nın torunudur. 8 Zilkade 670'te (6 Haziran 1272) Konya'da doğmuştur. Annesi, Mevlânâ'nın halifesi Selâhaddîn-i Zerkûb'un kızı Fâtıma Hatun'dur. Adı Ferîdûn, lakabı Celâleddin'dir. Emîr Ârif veya Ulu Ârif Çelebi unvanı ile tanınmıştır.

⁷ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, 183-184; Ahmed Eflâkî, *Menâkib al-Ârifin*, II, 858-862.

Not: Bu bilgilerden, Ulu Ârif Çelebi'nin Sultaniye'ye giderken Bayburt'ta Ahi Emir Ahmed'in makamında bir müddet konakladığı; Erzurum ve yöresinin hâkimi Hoca Yakut'un Bayburt'a geldiği, Çelebi'yi Erzurum'a davet ettiği ve bu davet üzerine Çelebi'nin Erzurum'a geldiği ve Hoca Yakut'un misafiri olduğu; Çelebi'nin Hoca Yakut'a öğütler verdiği ve onun bu öğütler neticesinde kendinden geçtiğini; daha sonra baş koyup Çelebi'ye birçok hizmetlerde bulunduğu; ayrıca Hoca Yakut'un İlhanlı devleti hükümdarı Olcaytu Han'ın Erzurum ve mülhakatı valisi olduğu; o tarihte bu bölgenin İlhanlıların hâkimiyetinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Hür ve kayıtsız bir hayatı tercih eden Ârif Çelebi, Anadolu'nun birçok şehri ve beldesi yanında Tebriz, Merend ve Sultaniye gibi bugünkü İran topraklarında da birçok şehre ve beldeye seyahatlerde bulunmuştur. 719 yılı Zilkade ayının son Cuma günü (11 Ocak 1320) Aksaray'dan Konya'ya döndüğünde hastalanmış ve 24 Zilhicce 719'da (5 Şubat 1320) vefat etmiştir.

Mevlevî tarikatının yayılmasında büyük rolü olan Ârif Çelebi, Mevlevîlere karşı olanlarla mücadele etmekten çekinmemiştir. Onun bu tutumu, karşı olanlara korku vermiş ve gittiği her yerde bazı olaylara yol açmıştır. Ârif Çelebi, babasının ısrarları neticesinde bir hanımla evlenmiş ve bu eşinden Emîr Âdil ve Emîr Âbid adlarında iki oğlu dünyaya gelmiştir. Orta derecede bir şair olan Ârif Çelebi'nin kaside, gazel ve rubailerden oluşan Farsça bir divanı vardır.⁸

Olayın kadın kahramanı Paşa Hatun ise, İlhanlı hükümdarı Keygatu/Geyhatu'nun eşi olup Erzurum'da yaşamaktadır ve Mevlâna ailesinin muhiplerindedir. Arif Çelebi'yi çok sevmiş, onun toprağını öpmeyi canının kiblesi yapmış; bir süre de birlikte sohbetinde bulunmuşlardır. Çelebi'nin Konya'ya gitmesine izin vermemiş; bunun üzerine Sultan Velled'den oğluna davetnameler gelmiş; fakat dönme imkânı olmamıştır. Bir gün Çelebi, Paşa Hatun'dan kendisine yakışmayan bir hareket görüp incinmiş ve kızarak Bayburt'a gitmiştir. Ardından Paşa Hatun kendisine mektup yazarak bir naiple göndermiş ve naip Bayburt'a gelmeden Paşa Hatun vefat etmiştir. Ârif Çelebi, Ahi Emir Ahmed ve naiple birlikte Paşa Hatun'un ölümünün yedinci günü Erzurum'a gelmişler. Çelebi cenazenin bulunduğu odaya girip heyecanlar göstermiş; onu kucaklayarak günahını affetmiş ve Paşa Hatun'un ölümünün kırkıncı günü yemeğine katıldıktan sonra Konya'ya hareket etmiştir. Bu bilgilere göre Paşa Hatun Erzurum'da vefat etmiştir; fakat kabrinin nerede olduğu belli değildir; belki daha sonra Erzurum'dan Kirman'da annesi Türkan Hatun Medresesi'ne nakledilmiştir.

Eflâkî'nin verdiği bilgiler böyle olmakla birlikte, Osman Gürbüz ve başka araştırmacılara göre, İlhanlı hükümdarı Geyhatu (1291-1295)'nin eşinin adı Hudavend Padişah Hatun olup İlhanlı hükümdarı Abaka (1265-

⁸ Tahsin Yazıcı, "Ârif Çelebi", *DİA*, İstanbul 1991, III, 363-364.

1282)'dan sonra Geygatu ile evlenmiş, onunla birlikte Anadolu'ya gelmiştir. Kirman'ın merkezi Sircan elinden alınıp yerine Selçuklu ülkesinde bir ikta verilmiştir. Burası Erzurum veya başka bir yer olabilir.

Osman Gürbüz, Geyhatu (1291-1295)'nun eşinin adının Hudavend Padişah Hatun olduğu söyler; ancak hemen ardından "Eflakî'nin Geyhatu'nun eşi Paşa Hatun'un Erzurum'da vefat ettiğini haber vermesi tarihi gerçeklerle bağdaşmamaktadır" diyerek Paşa ismi her ne kadar Padişah kelimesinden türemiş ve Türk telaffuzu olsa da söz konusu iki ismin, farklı isimler olduğuna bakmadan Paşa Hatun'un Erzurum'da öldürüldüğü rivayetinin tarihi gerçeklerle bağdaşmadığı söyler ve "Padişah Hatun'un, Baydu Han (1295)'a götürülürken Yaylak'ta, aniden odasına giren birkaç kişi tarafından öldürüldüğü ve kısa süre sonra mezarının Kirman'da annesi Türkan Hatun Medresesi'ne nakledildiği bilinmektedir. Kaldı ki Padişah Hatun'un ailesi ve kendisi Kutluk Devleti'nde uzun yıllar yöneticilik yapmışlar ve Kirman bölgesinde hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Bilgin ve edebiyatçılara özel bir ilgi gösteren Padişah Hatun'un şiirleri bulunmakla birlikte ondan bize ulaşan (muhtemelen Erzurum Hatuniye Medresesi dışında) başka bir mimari eser bilinmemektedir" der.⁹ Eğer Padişah hatun, 1295'de öldürülmüşse Ârif Çelebi o zaman yirmi üç yaşında, genç bir delikanlıdır.

Bu makalede olayın anlatıldığı eser bir menkıbe kitabıdır; ancak söz konusu olayı Bayburtlu Ahi Emir Ahmed'in rivayet ettiği gözden uzak tutulmamalıdır. Eğer Paşa Hatun ile Ârif Çelebi arasında böyle bir olay cereyan etmemiş olsaydı, Ahi Emir Ahmed niçin böyle bir şeyi rivayet etmiş olsun ki? Ahi Emir Ahmed, müntesibi olduğu Mevlevî şeyhi Sultan Veled'in oğlu olan, babasının ölümünden sonra yerine geçen bir zat hakkında olmamış veya yaşanmamış bir olayı uydurup rivayet etsin ki? Evet, Paşa Hatun veya Padişah Hatun birbirine yakın isimlerdir; ancak bu rivayet de göz ardı edilmemelidir.

Ârif Çelebi ile Paşa Hatun arasındaki olay söz konusu eserde şöyle anlatılır:

⁹ Osman Gürbüz, "Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin Yapım Tarihi ve Banisi Hakkında Yeni Bir Yaklaşım", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25, Erzurum 2004, s. 150-158.

Ârif Çelebi Erzurum'da bulunan sevgilisi Paşa Hatun'dan kendisine yakışmayan bir hareket görüp incinir ve haber vermeden Mevlevî halifelerinden olan Bayburtlu Ahi Emir Ahmed'in yanına gider. Paşa Hatun yukarıda da ifade edildiği gibi İlhanlı hükümdarı Keygatu'nun (690-694/1291-1294) karısı olup muhtemelen kocasından uzakta ve ayıdır ya da kocası Keygatu öldürüldüğü için kendisi dul kalmış olup Erzurum'da yaşamaktadır.

Söz konusu olayı veya hikâyeyi Bayburtlu Ahi Emir Ahmed anlatmış; Ahmed Eflakî de eseri Menâkıbu'l-ârifîn'de yazmıştır. Olayın yaşandığı zamanda Ahmed Eflâkî henüz Anadolu'ya gelmemiştir.

Ahi Emir Ahmed, Bayburt'ta müritlerle birlikte bir bahçede sohbet ederken birden Çelebi hazretlerinin yalnız başına at üzerinde gelip selam verdiğini ve attan indiğini görür. Çelebi bir süre sıkılmış bir hâlde oturur ve hiç kimseyle meşgul olmaz; alttan alta sık sık bir şeyler söyler; fakat anlaşılmaz. Ahi Emir Ahmed, yanına gidip baş koyar ve latife yoluyla sıkılmasının nedenini sorar. Bunun üzerine Çelebi, "Benim sevgilim olan Paşa Hatun'dan kendisine yakışmayan bir hareket görüp incindim. Tam bir gazapla çıktım gittim." der.

Paşa Hatun Erzurum'da olup Mevlâna hanedanının muhiplerindedir. Çelebi hazretlerini çok sevmiş, onun toprağını öpmeyi canının kiblesi yapmıştır. Bir süre de birlikte sohbette bulunmuşlardır. Paşa Hatun, Çelebi'nin Konya'ya gitmesine izin vermez. Bunun üzerine Sultan Veled hazretlerinden davetnameler gelir, fakat dönme imkânı olmaz.

Çelebi hazretleri üç gün üç gece iftar etmemiştir. Sabahleyin herise (keşkek) ister. Elini yemeğe uzatınca, "Yazık! Paşa Hatun öldü" deyip elini yemekten çeker ve hüngür hüngür ağlamaya başlar. Emir Ahmed ve arkadaşları, hayret içinde âciz kalmışken bir anda bir haberci içeri girip "Hatun'un naibi geliyor" der. Naip attan iner, baş koyup Çelebi'ye bir mektup verir. Bu mektupta Paşa Hatun yalvarıp özürler dilemekte ve Çelebi'yi Erzurum'a çağırılmaktadır. Çelebi aşırı derecede içlenir ve çok üzülür, sonra: "Yazık nazenin dost, yazık yeryüzünün hanımı" dedikten sonra şu beyitleri söyler:

Yazıklar olsun yazıklar olsun yazıklar ki öyle bir ay, bir bulutun altında kayboldu.

Ey gönlü uyumuş kimse! Sen, ebediyen kalmayan ülkeyi bir rüya bil.

*Doğu ve Batı ülkelerini elinde tutmuş farz etsen de, mademki o mülk geçicidir,
öyleyse sen onu şimşek gibi farz et.*

Emir Ahmed, bu hâlin sırrını tekrar sorar. Çelebi, “Mektup gönderen bizim Paşa Hatun bu dünyadan göçtü ve gayıplara mensup olanların onun tabutunu götürdüklerini gördüm” der. Orada hazır bulunanlar hayrette kalıp üzümler ve Paşa Hatun’un ölüm tarihini yazarlar. Çelebi hemen ata binip Hatun’un naibinin refakatinde Erzurum’a hareket eder. Emir Ahmed ve arkadaşları da taziye için Çelebi ile birlikte giderler. Erzurum’a ulaştıkları gün Paşa Hatun’un ölümünün yedinci günüdür. Paşa Hatun’un bütün yakınları Çelebi’yi karşılarlar, feryatlar edip onun ayağına baş koyarlar. Ağıtlar yakılır. Çelebi hazretleri Paşa Hatun’un cenazesinin bulunduğu tahtın üzerine uyumuş gibi yatar; onu kucaklayarak günahını affeder ve af dileyip şu rubaiyi okur:

*Ecel kılıcına karşı bütün siperler hiçtir.
Bu ululuk, bu gümüş ve altınlar hiçtir.
Zamanın iyisine ve kötüsüne baktım,
İyi olan iyiliktir, diğerleri hiçtir.*

Ve tekrar şu rubaiyi okur:

*Ecel, dermanı olmayan bir derttir.
Şah ve vezir de onun fermanı altındadır.
Kirman mülkünü yiyen o sultan nerede?
Bugün onu Kirman (kurtlar) yemektedir.*

Paşa Hatun’un ölümünün kırkıncı günü yemekli toplantıda ise şu rubaiyi okur:

*Sevinç arama; çünkü zamanın ürünü üzüntüdür.
Her zerre Keykubad’ın ve Cem’in toprağındandır.
Bütün emeller ve uzun ömrün ürünleri
Bir rüya, bir hayal, bir aldatma ve bir andır.*

Çelebi aynı gün Konya’ya hareket eder.¹⁰

Buradan, İlhanlı hükümdarı Keygatu’nun eşinin Erzurum’da bulunduğu; Mevlâna ailesinin muhiplerinden olup Ulu Ârif Çelebi’nin sevgilisi

¹⁰ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, II, 198-199; Ahmed Eflâkî, *Menâkib al-Ârifin*, II, 888-891.

olduğu ve ondan Erzurum'da kalmasını istediği; bu yüzden Çelebi'nin uzun süre Erzurum'da kaldığı; Konya'ya dönmesi için babası Sultan Velled'in birkaç kez davetçi gönderdiği ve dönüşünün uzun bir süre geciktiği; Çelebi'nin Paşa Hatun'dan kendisine yakışmayan bir hareket görüp incindiği; belki de içeriği belli olmayan bir talepte bulunduğu ve bu talebin Paşa Hatun tarafından reddedildiği; Paşa Hatun'un hareketinden veya talebi reddetmesinden dolayı Çelebi'nin kızıp Bayburt'a gittiği; Çelebi'nin Bayburt'a gittiğini öğrenen Paşa Hatun'un bu olaydan dolayı son derece pişman olup naibiyle ona bir mektup gönderdiği; bu mektupta özürler dileyip Çelebi'yi Erzurum'a çağırdığı ve kendisini affetmesini istediği; Bayburt'a gelen ve yolda üç gündür iftar etmemiş olan Çelebi'nin dostlarından bir yemek istediği, elini yemeğe uzatınca, "Yazık! Paşa Hatun öldü" deyip elini yemekten çekip hüngür hüngür ağlamaya başladığı; Emir Ahmed ve arkadaşlarının hayret içinde kaldıkları; bu esnada bir anda bir habercinin içeri girip "Hatun'un naibi geliyor" dediği ve naibin attan inerek baş koyup Çelebi'ye bir mektup verdiği; bu mektupta Paşa Hatun'un yalvarıp özürler dilemekte ve Çelebi'yi Erzurum'a çağırmakta olduğu; bu olay nedeniyle Çelebi'nin aşırı derecede içlenip üzüldüğü ve "Yazık nazenin dost, yazık yeryüzünün hanımı" dedikten sonra yukarıdaki beyitleri okuduğu; bundan sonra Emir Ahmed'in, bu hâlin sırrını tekrar sorması üzerine Çelebi'nin, "Mektup gönderen bizim Paşa Hatun bu dünyadan göçtü ve gayplara mensup olanların onun tabutunu götürdüklerini gördüm" dediği; yani naibin Bayburt'a vardığı gün Çelebi'nin Paşa Hatun'un vefat ettiğini gaybî bilgiyle öğrendiği; Paşa Hatun'un tabutunun gayplara mensup erler tarafından götürüldüğü; bu haberden sonra Çelebi'nin hemen Paşa Hatun'un naibi, Emir Ahmed ve arkadaşlarıyla birlikte Erzurum'a doğru yola çıktığı; yedinci gün Erzurum'a vardıkları; Çelebi'nin Paşa Hatun'un cenazesinin bulunduğu tahtın üzerine uyumuş gibi yatıp onu kucaklayarak günahını affettiği ve af dileyip iki adet rubai okuduğu; Çelebi'nin Paşa Hatun'un ölümünün kırkinci gününe kadar Erzurum'da kaldığı ve kırkinci günü yemekli toplantıda Paşa Hatun için bir rubai okuyup aynı gün Konya'ya hareket ettiği anlaşılmaktadır.

Evet, bu olaydan yukarıdaki sonuç elde edilmektedir; ancak aydınlığa kavuşması gereken birkaç husus vardır. Bunlar:

Çelebi'nin Paşa Hatun'dan kendisine yakışmayan bir hareket görüp incinmesi veya bir talepte bulunması ve bu talebin Paşa Hatun tarafından reddedilmesi.

Paşa Hatun'un Çelebi'nin Erzurum'da kalmasını şiddetle istemesi.

Çelebi'nin ölmüş olan Paşa Hatun için Bayburt'tan çıkıp Erzurum'a gelmesi, cenazesinin bulunduğu tahtın üzerine uyumuş gibi yatıp onu kucaklayarak günahını affettiğini söylemesi ve af dileyip iki adet rubai okuması; ayrıca cenazenin kırkınıca gününe kadar bu şehirde kalması, muhtemelen yas tutması.

O zamanlar Paşa Hatun'un kocası Keygatu'nun hayatta olup olmadığı.

Paşa Hatun'un dul olup olmadığı.

Bu olay muhtemelen Keygatu'nun ölümünden sonra vuku bulmuştur; çünkü Keygatu 6 Cemâziyelevvel 694 (24 Mart 1295) tarihinde idam edilmiştir. 8 Zilkade 670 (6 Haziran 1272) yılında doğmuş olan Ârif Çelebi de Keygatu'nun öldürüldüğü yıl 23 yaşındadır.

İlhanlı hükümdarı Keygatu'nun eşi Paşa Hatun ile Çelebi arasında büyük bir ihtimalle gönül ilişkisi vardır; bu ilişki de aşktır. Yusuf peygamber ile Züleyha arasında cereyan eden aşka benzer bir aşk. Öyle ki hükümdar eşi olan Paşa Hatun'un yalvarırcasına genç bir delikanlıdan Erzurum'da kalmasını istemesi, onunla sohbet etmesi, bir arada bulunması; kendisinden incinen, kızarak Bayburt'a giden Çelebi'ye, Erzurum'a dönmesi için özürler dilemesi ve bunu bir mektupla dile getirmesi; Çelebi'nin Paşa Hatun'dan kendisine yakışmayan bir hareket görüp incinmesi ve kızarak Bayburt'a gittiği hâlde Paşa Hatun'un ölümüyle o günün şartlarında uzun bir yolcuğu göze alıp Erzurum'a gelmesi, cenazesinin bulunduğu tahtın üzerine uyumuş gibi yatıp onu kucaklayarak günahını affettiğini söylemesi ve af dileyip iki adet rubai okuması; ayrıca cenazenin kırkınıca gününe kadar bu şehirde kalması ve muhtemelen yas tutması; kırkınıca günü yemeğine katılıp bir rubai okuyarak Konya'ya hareket etmesi başka bir şeyle ifade edilemez. Bu, iki kişi arasında yaşanan aşkın bir göstergesidir ancak.

6. ÂRİF ÇELEBİ VE AYNÜ'L-HAYAT HATUN

Erzurum'da bulunan Gürcü Hatun'un kızı, dünya melikesi, Çelebi'nin muhiplerinden olan Aynü'l-hayat bir gün Çelebi hazretlerini kendi sarayına davet etmiştir. Mevlâna Selâhaddin Edîb ve dostların ileri gelenleri de Çelebi ile birliktedirler. Aynü'l-hayat, Çelebi hazretlerinden Sultan Veled'in durumunu, Türbe arkadaşlarını ve medrese dostlarını sorar ve hepsinin birer birer durumunu anlatmasını ister. Çelebi söze başlamadan Mevlâna Selahaddin atılarak tercümanlık etmek vesilesiyle dostların durumlarını anlatmaya başlar. Dünya hanımı Aynü'l-hayat, "Evet, Mevlevî hazretlerinin (Selahaddin'in) buyurduğu doğrudur ve dediğinden yüz kat daha doğrudur; fakat bu gencin dili yok mu ki söz söylemiyor. Ben bunları onun mübarek ağzından işitmek istiyorum." der. Bunun üzerine Çelebi derhal "Ârifler halvette söz söylerler. Ümit ederim ki söylenilir." der. Bunun üzerine Aynü'l-hayat'ın içinde bu sözün manasından bir hayat kaynağı kaynamaya başlar ve Ârif'in sevgisi kalbinde ateşlenir; yüz can ve gönülle onun havasına kapılıp yıllarca onun sevdasıyla yaşar. Sonunda bu sevdasının sırrına başını koyup şu beyti söyler:

Delinin başında bir seveda olması hoştur;

fakat bu seveda senin sevdan olmak koşuluyla.

Ve o kadar hizmetlerde bulunur ki tarif olunmaz.¹¹

Gürcü Hatun, Gürcü kraliçesi Rosodan'ın kızı olup Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşidir. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatından (644/1246) sonra vezir Muîneddin Süleyman Pervâne ile evlenmiştir. Mevlâna türbesi onun yardımcılarıyla yapılmıştır. Son derece cömert, hediye vermeyi seven bir kadındır.¹² Sultan Veled de Gürcü Hatun'u "Anadolu'nun ve Horasan'ın övücü olan o büyük sultan Gürcü Hatun" diyerek övmüştür.¹³ Gıyaseddin Keyhüsrev'in çok tutkun olduğu bu Hatun'dan biri erkek, ikisi kız olmak üzere üç çocuğu olmuştur. Erkek çocuğu II. Alaeddin

¹¹ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkibeleri*, II, 198-199; Ahmed Eflâkî, *Menâkib al-Ârifîn*, II, 915-916.

¹² Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkibeleri* (çev. Tahsin Yazıcı), I, 135, 223, 282, 307, 311 (Birçok yer) ve I, 39, 264 (Çevirmenin notları).

¹³ Sultan Veled, *Dîvân* (tsh. Asgar-i Rabbânî), Tahran 1338 hş., s. 483.

Keykubad olup babası küçük yaşına rağmen onu veliaht seçmiştir. Kız çocuklarından birisinin ismi Aynü'l-hayat (II, 915-916); bu kız çocuğu da Muîneddin Pervane'nin kızı olarak geçer (Kaymaz, Nejat, Pervane Muîneddin Süleyman, Ankara 1970, s. 136), diğerinin ismi ise Hâvendzade (II, 720-721; II, 891) olup kaynaklarda Muîneddin Pervane'nin kızı olarak da geçer. Bu şekilde kızın Pervane'ye nispet edilmesi, Gürcü Hatun'un sonradan onunla evlenmesi sebebiyledir. Yani Hâvendzade Pervane'nin öz kızı değil, üvey kızıdır.¹⁴ Aynü'l-hayat: Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in veya Muîneddin Pervane'nin Gürcü Hatun'dan olan kızıdır. Eflâkî'ye göre Erzurum'da yaşamakta olup Çelebi'nin muhiplerindendir. Çelebi'yi kendi sarayına davet etmesine bakılırsa muhtemelen bir Selçuklu veziri, valisi veya üst rütbeli bir memuruyla evlidir. Doğum ve ölüm tarihi belli değildir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Eflâkî, *Menâkib al-Ârifîn* (tsh. Tahsin Yazıcı), Ankara 1980.
 -----, *Ariflerin Menkıbeleri I-II* (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1986.
 Değirmençay, Veyis, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013.
 Gürbüz, Osman, "Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin Yapım Tarihi ve Banisi Hakkında Yeni Bir Yaklaşım", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25, Erzurum 2004, s. 145-160.
 Kaymaz, Nejat, *Pervane Muîneddin Süleyman*, Ankara 1970.
 Sultan Veled, *Dîvân* (tsh. Asgar-i Rabbânî), Tahran 1338 hş.
 Tavukçu, O. Kemal, "14. Yy. Mevlevî Şairlerinden Ahmed Eflâkî Dede'nin Bilinmeyen İki Şiiri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19, s. 95-107.
 Yazıcı, Tahsin, "Ahmed Eflâkî", *DİA*, İstanbul 1989, II, 62.
 -----, "Ârif Çelebi", *DİA*, İstanbul 1991, III, 363-364.

¹⁴ Osman Gürbüz, *a.g.m.*, s. 150-158.